

ТУРБАН ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця Інституту психології імені Г.С. Костюка, м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНА КАРТИНА СВІТУ: ЧАС, ПРОСТІР І ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

У статті аналізуються час, простір і життєдіяльність особистості як необхідні складники картини світу. Показано, що картина світу є за своєю суттю – культурним конструктом. Також показано, що уявлення про час і простір – це «віхи», на які орієнтується суб'єкт в процесі соціалізації та життєдіяльності. Разом із тим, культура визначає і відношення людини до часу та простору. Зокрема, доведено, що відношення суб'єкта до часу регламентується культурними нормами предметної діяльності та соціально-віковими нормами того, як саме суб'єкт мусить позиціонувати себе в соціумі, та, за якими саме критеріями має рефлексувати свій соціальний статус. Зміст цієї рефлексії і є, загалом, тим конструктом, який може бути визначений як відношення особистості до її ж таки суб'єктивного «образу світу».

Ключові слова: *особистість, життєдіяльність особистості, час, простір, картина світу особистості.*

Постановка проблеми

Істотний вплив на життєдіяльність особистості справляють соціальні норми, які визначають поведінку і впливають на внутрішній світ людини. Оцінки, які дає людина тим чи тим явищам, відношення людини до соціальних подій, інших людей і навіть самої себе – перебувають під впливом соціальних норм. Соціальні норми здебільшого сприймаються особистістю некритично, або ж, за розвитку критичного мислення, – піддаються рефлексії. Брак критичного мислення спричиняє залежність особистості від соціокультурних маніпуляцій. Розвиток соціальної рефлексії, про що докладно йдеться в працях М. Й. Боришевського, С. Ю. Степанова, І. М. Семенова, В. В. Століна, уможлиблює активну соціальну поведінку, спрямовану на раціональну трансформацію і соціальних відносин, і життєдіяльності особистості.

Важливою характеристикою соціальних норм є їхня конвенційність, тобто базованість на конвенції, домовленості, соціальній згоді. Конвенційний характер більшості норм є очевидним. Натомість, є й норми, зв'язок яких зі сферою комунікації неочевидний. До таких неочевидних, та все ж конвенційних за своєю природою, належать світоглядні норми, які становлять основу картини світу, котру поділяють суспільство й особистість. Важливим складником картини світу є уявлення про час. Згідно з дослідженнями

Є. І. Головахи й О. О. Кроніка, час, хоча він і розуміється європейською культурою як, насамперед, час фізичних процесів (природний час), завжди трансформується й постає «психологічним часом особистості». Час, його надмір чи дефіцит, накладає відбиток на життєдіяльність особистості, спричиняючи усвідомлені чи мимовільні практики самообмежень.

У цій статті ми проаналізуємо: вплив картини світу на самообмеження особистості, що і буде нашою **метою**.

Об'єктом дослідження – є процес соціалізації у підлітковому й юнацькому віці.

Предмет – етичні цінності, які набуваються у процесі соціалізації. Що до **завдань**, то вони мають такий вигляд:

1. Загальне становлення процесу соціалізації й соціальні новоутворення у підлітковому й юнацькому віці.
2. Окреслити етичні складові які впливають на соціальні новоутворення у підлітковому й юнацькому віці.
3. З'ясувати етичні закономірності у віковій періодизації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Час є тим атрибутом, який людська свідомість включає до власного уявлення про існування будь-якої речі. Тобто, спершу людина фіксує наявність речі, кажучи собі, «це є»; потім уточнює судження, фіксуючи для себе розташування речі у просторі: «це є поряд із», або ж «це є за чимось (перед чимось)», чи «це є в чомусь» тощо; а вже далі конституює існування речі та простору в часі. Таким чином, онтологічна характеристика «це є» неодмінно передбачає також і характеристики «це є десь» і «це є в певний час». І поготів, ці характеристики необхідні: коли ми кажемо «є», то завше кажемо «де саме», а також «коли саме». Відтак, просторова та часова характеристики не являють собою характеристики додаткові. Вони безпосередньо включені в онтологічне мислення про річ (О. Я. Грановська [5], Т. В. Журавльова [6]).

Чи можемо ми відмовитись од просторового та часового мислення про річ? Ні, не можемо. Бо мислити – це й означає встановлювати місце у просторі та локалізацію в часі. Якщо ми хочемо уникнути цих параметрів, то повинні відмовитися од мислення. А як це зробити? – цікаве питання. Але відповісти на нього за допомогою мислення – неможливо.

Звідси ми можемо дійти своєрідної максими: мислення речі – це завжди мислення простору та часу; по суті, річ лише додається до повсякчасного мислення простору й часу. Відповідно, аби змінити уявлення про річ достатньо й необхідно змінити просторові та часові атрибути цієї речі. Про що йдеться? Йдеться про те, що будь-яка річ одночасно існує в декількох просторах. Скажімо, людина: вона існує в фізичному просторі (як тіло), соціальному просторі (як особистість),

історичному просторі (як представник певного етносу) тощо. Водночас кожен із цих просторів має власний час – темп змін. Августин, погляди якого на час ми розглядали, заперечував би проти такого трактування часу, тобто проти його ототожнення із темпом змін. Аргументуючи свою позицію, зазначимо, що час дійсно конститується уявою, увагою та пам'яттю. Але час не є тільки уявленим, тим, що перебуває у фокусі уваги, і тим, що є змістом пам'яті. Бо якщо радикально продовжувати міркування Августина, ми дійдемо до цілковитого соліпсизму. Цілком очевидно, що про ті зміни, яких зазнає фізичне тіло, ми цілком можемо сказати: вони відбуваються в часі. Так само і зміни соціальні мають часовий вимір. Очевидним також є й те, що ці зміни, скажімо, зміни фізичні мають сенс тільки для спостерігача, бо тільки людина здатна конструювати сенс як такий. Відповідно, ми цілком правомірно можемо казати про час фізичний, час соціальний, час історичної (тощо), маючи на увазі, що є певний сторонній спостерігач, котрий, як бачить собі цей процес Августин, розподіляє ці зміни як зміст пам'яті (минуле), зміст уваги (теперішнє) та зміст уяви (майбутнє) [2, с. 124].

Людина існує «тут і нині», але водночас вона несе на собі й історію власного роду, етносу та нації. І ці соціальні відбитки – це відбитки часу, які можуть визначати уявлення про людину й уявлення людини про саму себе (її ідентичність). Цілком очевидно, що змінюючи просторовий і часовий контекст мислення про людину (чи про будь-що інше) ми змінюємо і сам зміст мисленого. Бо одна справа, людина як «образ і подоба Божа», за християнським світоуявленням; але геть інша, «*homo ludens*» (лат. – людина-гравець), за постмодерною метафорою Й. Гейзінґи [3]. Опредметнювати річ – це й означає давати їй просторове та часове визначення.

Як ми пам'ятаємо, згідно з І. Кантом, річ – це завжди «річ у собі» [7, с. 30]. Явлення ж речі не залежить од самої речі. Воно залежить од суб'єкта. Зокрема і насамперед від того, в який простір і в який час буде «кинута» річ. Це і є опредметнення речі. Адже етимологія слова «предмет» – це словосполучення «перед» і «метати», тобто те, що ми «метнули перед собою». Але «метнути» ми можемо тільки «кудиись» (просторова характеристика) і на певну віддаль, у певні межі суб'єктивної досяжності, котра, згідно з Августином, конкретизується тільки завдяки уяві (характеристика часова).

До теми онтологічних рівнів часу ми звернемося в іншому підрозділі (наразі наше завдання лише намітити цю проблему, аби надалі, в процесі викладу матеріалу, вона була присутня ніби додатковим тлом). А наразі ми сконцентруємо увагу на темі конструювання картини світу. Бо що є картина світу? – це є визначений простір і визначений час. Це є певна визначеність, котра приймається на віру і вважається чимось очевидним. Відповідно, річ у картині світу завше є предметом, тобто річчю в певному просторовому

контексті та часовому вимірі. Таким чином, ми можемо бачити, що коли йдеться про картину світу, то йдеться про очевидність – дещо безсумнівне, дещо прийнятне для нашого досвіду, таке, що не суперечить досвіду, таке, що цілком узгоджується із нашим «здоровим глуздом». Картина світу завжди комфортна для людини, зрозуміла і прийнятна. Однак, коли ми лишень ставимо питання про картину світу, то ми вже тим самим створюємо «фігуру недомовлення»: якщо є картина світу, то ця картина належить певному «пензлеві», а отже, можливою є й інша картина світу, можливі безліч картин світу. Відповідно, вже саме мовлення про картину світу є спробою деконструкції, а це означає: конституювання певної картини світу, зокрема артикуляція її як очевидної – це завше лише половина дискурсу, це – пролог, епілогом якого є остаточна та безповоротна деконструкція картини світу.

Отже, фіксація предметів уможлиблюється завдяки сенсорним і когнітивним здатностям людини. Конституювання ж простору та часу – це є апріорна здатність людського мислення [7, с. 58–75]. Тобто будь-який предмет не може мислитися ніяк інакше, як тільки в просторі й у часі. І причина такого мислення предмета – саме мислення: оскільки предмет мислиться, то він завжди мислиться в просторі й у часі, він є немислимим без параметрів простору та часу. Відповідно, річ, яка конститується свідомістю як предмет, сама свідомість і її апріорне уявлення простору та часу – це необхідні складники картини світу.

Цілком логічно припустити, що людина конститує певну картину світу не як сторонній спостерігач, а як зацікавлений суб'єкт. Людина конститує ту картину світу, яка є адекватною інтересам її діяльності. Це твердження є очевидним, але й небезпечним, оскільки таїть у собі загрозу сповзання до марксистського поняття «класова свідомість» (аналог цьому поняттю ми, напевно, зможемо відшукати й у сучасній культурі, артикульованій дискурс-теоріями [9, с. 47–98]). З точки зору герменевтики, відмінності «класових свідомостей» вписуються до загальнішого феномена – «класових антагонізмів». Тобто домінантна для XIX ст. картина світу передбачала відмінні класові свідомості, але загальна картина світу, котра містила ці відмінності, залишалася цілісною. Відтак, зробивши таке теоретичне уточнення, ми можемо констатувати: картина світу – це є і засіб, який уможлиблює ту чи ту діяльність, і сам результат діяльності; водночас, діючи, будучи включеною до предметної діяльності, людина тим самим і підтверджує істинність картини світу, й істинність уявлень про власну особистість, по суті, реалізуючись як особистість. Відповідно, фактор картини світу як символічний і смисловий простір соціалізації є одним із визначальних у процесі становлення особистості.

Характеризуючи роль картини світу в життєдіяльності людини, Р. М. Свиначенко відзначає, що «нагальність впровадження» цієї

«категорії» до шерегу психологічних понять зумовлюється «інтересом психологів до діяльності людини, її життєвого шляху. Ці проблеми пов'язані з особливостями темпорального структурування й систематизації життєдіяльності людини, оскільки, з одного боку, високий темп життєдіяльності в світі, що швидко змінюється, висуває вимоги до організації суб'єктом індивідуального часу, а з другого – процес самореалізації тісно пов'язаний з унікальністю людини» [8, с. 3].

Оцінюючи стан розробки проблематики картини світу та її часового складника Р. М. Свинаренко зазначає: «Незважаючи на різноманіття теоретичних підходів до проблеми часу, все ще залишається нерозглянутою ціла низка проблем: по-перше, співвідношення природничо-наукових, психологічних та філософських підходів до проблеми часу; по-друге, залишається не визначеним місце часової складової в картині світу суб'єкта, її структура й особливості формування; по-третє, виявлення й упорядкування відображення часу в картині світу суб'єкта; по-четверте, система характеристик часу для виявлення типологічних особливостей уявлень про час і переживань часу в картині світу суб'єкта» [8, с. 4].

Концептуалізуючи проблему часу в картині світу суб'єкта, варто брати до уваги той факт, що час, який ми на суто розсудковому рівні трактуємо як дещо абсолютно об'єктивне, разом із тим сприймається і цілком суб'єктивно. Час переживається. Утім, як він переживається? Що є змістом переживань часу?

Відповідаючи на це запитання, можна бачити щонайменше два чинники, які й зумовлюють якість, а також, значною мірою, і зміст переживань часу: 1) соціально-психологічний і 2) діяльнісний. Перший чинник – визначений соціальною стратифікацією і культурою загалом, зокрема, субкультурними нормами. Людина переживає час так, як їй диктує культура. І цей культурний «диктат», у свою чергу, визначається: а) віком людини та б) її соціальним статусом.

Другий чинник – проявляється в процесі діяльності. Стадіальність діяльності, необхідність виконання певних послідовних операцій, які мають часову визначеність, зумовлює і сприйняття часу. І наразі йдеться як про виробничу діяльність, наприклад, працю робітника, лікаря чи вчителя, так і про суто побутовий бік життєдіяльності людини, і навіть вульгарно-фізіологічний бік життя.

Цілком зрозуміло, що своєрідним синтезом соціально-психологічного та діяльнісного чинників буде людська особистість, у цілісності якої вкрай важко роз'єднати складники, визначені соціалізацією та певними винятково індивідуалістичними відношення до життєдіяльності. Саме тому картина світу є водночас: і об'єктивною, оскільки людина інтеріоризує соціальні норми, зокрема норми відношення до фізичного (природного) та соціального часу, і

результатом суб'єктивного конструювання, зумовленим індивідуальними особливостями рефлексії, що робить її картину світу дещо відмінною од картини світу інших суб'єктів.

Наразі мусимо також відзначити, що в психології немає єдиного трактування поняття «картина світу». Більше того, саме це поняття вважається більше філософським, аніж психологічним. Загалом, суть справи зводиться до того, що сама психологія, маючи певну картину світу, сприймає її як абсолютно реальну, відповідно, не піддаючи її сумніву. По суті, те що ми називаємо картиною світу є для психології своєрідним «нулем», котрий приймається як точка відліку. Звернімо в цім контексті увагу на те, як Р. М. Свинаренко розмежовує два поняття – «картина світу» й «образ світу». Зокрема, «картина світу» визначається «як сукупність уявлень і переживань суб'єкта про навколишній світ»; «під поняттям "образ світу" розуміється цілісний суб'єктивний образ зовнішньої реальності, побудований на основі індивідуальних відчуттів» [8, с. 9].

Цілком очевидно, якщо формулювання, які запропоновані Р. М. Свинаренко, приймати лише як поняття феноменів, то вони цілком задовільні. Але ці поняття не сформульовані з певної теоретичної позиції. За ними немає теоретико-методологічного інструментарію, котрий уможливував би подальший аналіз і картини світу, і образу світу. Й у цім контексті можна бачити значущість таких онтологічних параметрів як час і простір. Адже, що є картина світу? – фактично, це онтологічна реальність, до якої входить людина із народженням, яку освоює в рамках соціалізації, і яку або утверджує, або змінює в процесі діяльності.

Звернімо увагу і на те, як час і простір трактуються в психології. У дискурсі психології діяльності час, звісно, трактується як продукт діяльності (К. О. Абульхонова-Славська) [1]: час, який є об'єктивним параметром, упорядковує і зумовлює діяльність. Бо ж очевидно, якщо ми візьмемо за протилежність часу – вічність, то жодна діяльність у вічності немає сенсу. Отже, час – це визначальний чинник. (Відзначимо, що саме такий напрямок опредметнення часу й актуалізується в наших дослідженнях).

Другий напрямок дослідження – це опредметнення часу як «часу біографічного», тобто наповненого подіями. Коротко характеризуючи цей напрямок, зазначимо, що його раціональне підґрунтя полягає в простому та зрозумілому судженні: що більше подій відбувається в певний проміжок часу, то більше цей проміжок здається наповненим. Хибою цього підходу є той очевидний факт, що «проміжок часу» може бути наповненим абсолютно безглуздими подіями, або ж подіями, які мають сенс не для самої людини, а для суб'єкта стороннього, який і організовує її життєдіяльність. Згадаймо достеменно класичну критику буржуазних відносин: робітник присвячує весь свій час трудовій діяльності, як наслідок, у нього взагалі не залишається часу

для дозвілля і власного особистісного розвитку, а в підсумкові – зникає й потреба у власному розвитку.

Але цю ж таки критику ми можемо екстраполювати й на сучасне суспільство масового споживання: безліч людей подорожують світом, відвідують музеї, споглядають краєвиди, які трактуються в буклетах як «прекрасні», віддають усе своє дозвілля спорту та спілкуванню з друзями. Однак, у цих ненастанних подорожах і незупинних спілкуваннях людина може виконувати лише роль своєрідного «дзеркала», повсякчас тільки відображаючи найновіші віяння та всілякі «тренди». Річ лише в тім, що дзеркало завше лише пласка поверхня, в якій і за якою нічого немає. Найщасливіша людина суспільства масового споживання – це та людина, яка не усвідомлює власної порожнечі. І тому сучасна гуманістична психологія, яка ставить питання про сенс життя і діалог із екзистенціальними даностями, – достеменно деструктивний напрямок думки.

На особливу увагу заслуговує, звісно, й «міжподієва» концепція психологічного часу (Є. І. Гловаха, О. О. Кронік). Основний предмет аналізу в рамках цієї концепції – «особливості суб'єктивної структури міжособистісних (причинних і цільових) відношень». Як зазначають автори, «Одиницею аналізу та вимірювання психологічного часу є міжподієвий зв'язок. При цьому одиницею психологічного минулого є реалізований зв'язок між двома подіями хронологічного минулого, одиницею психологічного теперішнього – актуальний зв'язок між подіями хронологічного минулого та майбутнього, одиницею психологічного майбутнього – потенційний зв'язок подій хронологічного майбутнього» [4, с. 188].

Суть міжподієвої концепції полягає в тім, що людське переживання часу набуває вираженого й чітко опрідметненого виміру – міжподієвого зв'язку. Тобто, психологічне дослідження переживання часу отримує конкретний предмет – особистісну рефлексію:

а) подій минулого як причин теперішнього;

б) уявленого майбутнього як цільовизначеної мети, котра, по-перше, визначає діяльність у рамках теперішнього і, по-друге – оцінювання минулого як досвіду, що уможлиблює цільовизначене майбутнє;

в) рефлексію теперішнього ситуації, яка є підсумком минулого й уможливленням майбутнього.

У своєму дослідженні Є. І. Головаха та О. О. Кронік акцентували увагу на оцінюванні суб'єктами часових відтинків. Фактично, провівши констатувальне дослідження, вони показали форми особистісних маніпуляцій з оцінками прожитого, життя в даний час і майбутнього життя. Дослідники виявили, що люди, оцінюючи власне життя, конструюють своєрідні «резервуари» минулого та майбутнього, суб'єктивно наповнюючи прожиті роки, або ж, за потреби,

розширюючи уявлення про власні можливості, коли міркують про майбутнє.

Отримані результати констатувального характеру мають виняткове теоретичне значення. Водночас, автори відзначають значний психотерапевтичний потенціал здійсненого дослідження, який полягає у можливості вироблення методик, які допомагали б провадити «формування та корекцію життєвої перспективи» та «життєвого шляху особистості загалом» [4, с.189]. Ставлячи ж проблему в соціально-психологічній площині, дослідники окреслюють завдання спеціальної «психологічної служби», що виявляла б і корегувала б уявлення про «життєві перспективи» в масштабах країни [4, с. 189–190].

На наш погляд, згаданий психотерапевтичний потенціал є безперечним. Однак й ігнорувати раціональне зерно в ідеї відповідної психологічної служби було б недоцільно. Можливо, саме нині, коли українське суспільство визначилося з «картиною світу», зокрема із власними пріоритетами, й безповоротно входить до нової реальності постмодерної культури, така психологічна служба була б соціально корисною.

Відзначимо й доволі поширений підхід опредметнення часу як «часу індивідуального» з акцентом на рецепції особистістю «об'єктивного часу». У фізиці є щонайменше чотири концепції часу: субстанціальна, реляційна, статична та динамічна. Вони мають у своїй основі два підходи: перший, час – це уявлена реальність (субстанціалізм і релятивізм); другий, час – це становлення (статична та динамічна концепції).

Відповідно, психологічні дослідження, які розкривають індивідуальну рецепцію часу так чи так опиняються залежними від фізичних уявлень про час, бо ж дослідник вимушений ставити собі питання: а який час (яку модель часу) я беру за еталон, відносно якого встановлюю особливості індивідуальних рецепцій часу? Фактично, це є питання про фізичну картину світу, яку насамперед мусить мати час психолог-дослідник, аби виявити картину світу досліджуваного – це може скласти **подальшу перспективу наших досліджень**.

Таким чином, узагальнюючи вищезазначене, варто зробити наступні **висновки**.

Таким чином, ми можемо бачити, що час і простір – це необхідні складники картини світу. Відповідно, картина світу є за своєю суттю – культурним конструктом. Бо уявлення часу та простору – це «віхи», на які орієнтується суб'єкт в процесі соціалізації та життєдіяльності. Разом із тим, культура визначає і відношення людини до часу та простору. Зокрема, відношення суб'єкта до часу регламентується культурними нормами предметної діяльності та соціально-віковими нормами того, як саме суб'єкт мусить позиціонувати себе в соціумі, та,

за якими саме критеріями має рефлексувати свій соціальний статус. Зміст цієї рефлексії і є, загалом, тим конструктом, який може бути визначений як відношення особистості до її ж таки суб'єктивного «образу світу».

Тож, психологічна картина світу особистості та її зв'язок із часовими децентраціями, простором і життєдіяльністю є регулятивними функціями, які впливають на становлення особистості та корелюють з процесом визначення ціннісних пріоритетів життя. Сферою, в якій найактивніше проявляється картина світу особистості, є психологічний час. Відношення до часу – природного, соціального, метафізичного тощо – впливає на психологічний вік особистості, породжує певну «концепцію часу», яка опосередковує фізіологічні, психологічні, соціальні та інші характеристики віку. Ступінь реалізованості психологічного часу особистості є інтегральним суб'єктивним чинником формування самооцінки віку. Психологічний вік визначається, насамперед, часткою реалізованих зв'язків між подіями; він може бути змінений особистістю шляхом реконструкції цих зв'язків – перегляду майбутньої життєвої перспективи й переосмислення ролі минулих подій, їх впливу на сьогодення та майбутнє, наприклад, у професійній сфері.

Список використаної літератури:

1. Абульханова К. А. Время личности и время жизни. / К. А. Абульханова, Т. Н. Березина. – СПб. : Алетей, 2001. – 304 с.
2. Августин Святий. Сповідь / Августин Святий; переклад з лат. Юрія Мушака. – К. : Основи, 1997. – 310 с.
3. Гейзінга Й. Homo ludens / Й. Гейзінга. – Переклад з англ. – К.: Основи, 1994. – 250 с.
4. Головаха Е. И., Кроник А. А. Психологическое время личности / Е. И. Головаха, А. А. Кроник. – К. : Наукова думка, 1984. – 208 с.
5. Грановська О. Міфологічне уявлення про час / О. Грановська // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Том VII. – Вип. 39. – Київ ; Ніжин : ПП Лисенко, 2015. – С. 450–459.
6. Журавльова Т. В. Час як феномен людської життєдіяльності / Т. В. Журавльова ; автореф. дис. ... к. філос. н. за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія та філософія культури. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2003. – 16 с.
7. Кант І. Критика чистого розуму / І. Кант ; переклад з німецької та передмова Ігоря Бурковського. – К. : «Юніверс», – 501 с.
8. Свинаренко Р. М. Відображення часової складової в картині світу суб'єкта. / Р. М. Свинаренко ; дис. ... к. психол. н. за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2008. – 18 с.
9. Филлипс Л. Дж., Дискурс-анализ. Теория и метод / Л. Дж. Филлипс, М. В. Йоргенсен ; пер. с англ. – Харьков : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2004. – 354 с.

References:

1. Abulkhanova KA Time of personality and time of life. / KA A. Abulkhanova, TN Berezina. - St. Petersburg. : Aletheia, 2001. - 304 p.
2. Augustine the Holy One. Confession / Saint Augustine; translation from lat. Yuri Mushak. - K.: Fundamentals, 1997. - 310 p.

3. Geysing J. Homo ludens / J. Geysing. - Translated from English. - K. : Fundamentals, 1994. - 250 p.
4. Golovakha EI, Chronicle AA Psychological time of personality / EI Glovakh, AA Chronicle. - K.: Scientific Thought, 1984. - 208 p.
5. Granovskaya O. Mythological representation of time / O. Granovskaya // Actual problems of psychology: a collection of scientific works of the GS Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. - Volume VII. - No. 39. - Kyiv; Nizhin: PE Lysenko, 2015. - P. 450–459.
6. Zhuravleva TV Time as a Phenomenon of Human Life / TV Zhuravleva; author's abstract. diss. ... A philosopher. N. specialty 09.00.04 - Philosophical Anthropology and Philosophy of Culture. - Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2003. - 16 p.
7. Kant I. Critique of Pure Reason / I. Kant; translation from German and preface by Igor Burkovsky. - K.: "Universe", - 501 p.
8. Svinarenko RM The reflection of the temporal component in the picture of the subject's world. / RM Svinarenko; diss. ... Psychologist. N. specialty 19.00.01 - General Psychology, History of Psychology. - VN Karazin Kharkiv National University. - Kharkiv, 2008. - 18 p.
9. Phillips L. J., Discourse analysis. Theory and Method / LJ Phillips, MV Jørgensen; trans. with English. - Kharkov: Publishing House "Humanitarian Center", 2004. - 354 p.

Турбан В.В.

Профилактика и коррекция отрицательных функциональных состояний специалистов пищевой промышленности

В статье анализируются понятия время, пространство и жизнедеятельность личности как необходимые составляющие картины мира. Показано, что картина мира является по своей сути - культурным конструктом. Также показано, что представление о времени и пространстве - это «вехи», на которые ориентируется субъект в процессе социализации и жизнедеятельности. Вместе с тем, культура определяет и отношение человека ко времени и пространству. В частности, доказано, что отношение субъекта ко времени регламентируется культурными нормами предметной деятельности и социально-возрастными нормами того, как субъект должен позиционировать себя в социуме, и, по каким именно критериям должен рефлексировать свой социальный статус. Содержание этой рефлексии и является, в общем, тем конструктом, который может быть определен как отношение личности к ее же субъективному «образу мира».

Ключевые слова: *личность, жизнедеятельность личности, время, пространство, картина мира личности.*

Turban V.V.

A psychological picture of the world: time, space and life of an individual

The article analyzes the time, space and life of an individual as necessary components of his/her picture of the world. It is shown that a picture of the world is a cultural construct; and the notions of time and space are "milestones" that an individual is guided at socialization and activities. At the same time, culture also determines an individual's attitudes to time and space. In particular, it is proved that an individual's attitude to time is governed by the cultural norms for subject activities and the social and age norms determining how the individual should position him/herself in the society, and by what criteria he/she should use to reflect over his/her social status. The content of this reflection is, in general, the construct that can be defined as an individual's attitude to his/her subjective "image of the world".

Key words: *personality, persona life, time, space, personal picture of world*